

TÜRKİYE’DE MİLLÎ MÜCADELE VE GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA SOVYET AZERBAYCAN’I TARİHÇİLİĞİNDE

Cavid QASIMOV*

ÖZET

I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında 30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti fiilen sona ermiş ve başta İstanbul olmakla Anadolu topraklarının da İtilaf Devletleri tarafından işgal süreci başlamıştır. İşgalci güçlere karşı Misak-ı Millî sınırları içinde ülke bütünlüğünü korumak için başlatılan Kurtuluş Savaşı 1919-1922 yılları arasında gerçekleşmiş ve 11 Ekim 1922’de imzalanan Mudanya Mütarekesi ile fiilen bitmiş, fakat 13 Ekim 1921’de imzalanan Kars Antlaşması ile Doğu Cephesiyle sınırlı olmak üzere, 24 Temmuz 1923’te imzalanan Lozan Antlaşması ile ise *topyekûn* sona ermiştir. Türk halkının Gazi Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki bu zaferi dünya ülkelerinde ilgi ile karşılanmış ve çeşitli gazete ve dergiler bu olayı manşetlerine taşımışlar. Özellikle de I. Dünya Savaşı yıllarında İtilaf Devletleri arasında yer alan Rusya, 1917 Bolşevik İhtilali’yle Ankara Hükümeti ile iyi ilişkiler kurmuş ve Millî Mücadele’ye birtakım yardımlarda bulunmuştur. Millî Mücadele dönemi ve sonrası Sovyet-Türkiye ilişkileri akademik çalışmaları da etkilemiş ve 1920-1930’lu yıllarda Sovyetler Birliği ve ona bağlı olan Cumhuriyetlerin çeşitli akademik kurumlarında Sovyet-Türkiye ilişkileri ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Böyle akademik çalışmalar Sovyetler Birliği’ne bağlı olan Sovyet Azerbaycan’ında da yapılmıştır. Sovyet Azerbaycan’ında Türkiye’deki Millî Mücadele dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin tarihi ile ilgili yapılan akademik çalışmalar II. Dünya Savaşı sonrası daha da hızlanmıştır. Bu çalışmalarda özellikle Sovyet-Türkiye ilişkileri ve Türk halkının I. Dünya Savaşı sonra *emperyalist güçlere karşı vermiş olduğu mücadele konuları daha çok ilgi odağı olmuştur. 1960-1970’li yıllarda Azerbaycan Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü’nün bünyesinde bulunan “Türkiye tarihi ve ekonomisi” Şubesi’nin Sovyet-Türkiye*

*Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, cavidahmedoglu@gmail.com

ilişkileri konusundaki uzmanlar: Nilufer Efendiyeva, Yusuf Bağirov ve Hamit Aliyev tarafından Türk halkının Anadolu'daki işgalcilere karşı vermiş oldukları mücadele ile ilgili çok önemli çalışmalar yapılmış ve kapsamlı monografiler yayınlanmıştır. Monografilerde Sovyetler Birliği tarihçiliği üzerinde hâkim olan Marksist ideolojinin baskısına rağmen Millî Mücadele döneminin başarılı bir şekilde sonuçlanmasında Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın önemi son derece iyi şekilde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye'deki Millî Mücadele Dönemi, Gazi Mustafa Kemal Paşa, Nilufer Efendiyeva, Yusuf Bağirov ve Hamit Aliyev.

Giriş

22 Ağustos - 13 Eylül 1921'de yapılan Sakarya Meydan Muharebesi, Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktası olarak kabul edilir. Sakarya Zaferi, Türkiye'de olduğu kadar, Azerbaycan'da da büyük sevinç yaratmıştır. ASSC İnkılâp Komitesi kendi iç kuruluşunu tamamlayıp, Ermenistan ve Gürcistan'ın Sovyetleşmesi ile bu cumhuriyetlerle karşılıklı ilişkilerini de tanzim ettikten sonra, Türkiye'de yetkili temsilcilik açma kararı almıştır. Bu kararlarını öncelikle Türkiye'nin Bakû temsilcisi Memduh Şevket Bey'e bir yazı ile bildirmişlerdir. M. Şevket Bey de hiç vakit kaybetmeden bu yazıyı Ankara'ya ilemiştir. TBMM Hükûmeti'nin olumlu yanıt vermesi üzerine de ASSC İnkılâp Komitesi Temmuz 1921'de İbrahim Abilov'u bu görev için tayin etmiştir¹. Ağustos 1921'de ASSC'nin Türkiye'deki diplomatik temsilcisi olarak atanan Ebilov, 12 Ekim 1921'de 25 kişiden oluşan bir heyetle (Mirza Davud Rasulzade, Asker Askerov, Yusuf Ahundov, İsmail İsmailov, Aga Baba Yusufzade, Rıza Tahmasib, Musa Slutanov ve başkaları) Ankara'ya geldi ve Türkiye Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşenk) ve başka yüksek mevki sahibi kişiler tarafından törenle karşılandı. Azerbaycan SSC elçiliği görevlilerinin gelişi kent halkınca da büyük ilgi ve sevgiyle karşılandı. İbrahim Abilov Ankara'ya gelmesi ile ilgili şunları yazıyordu: "11 Ekimde, Dışişleri Bakanı'nın danışmanı Suad Bey ve Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri bizi karşılamak üzere otomobille kentin 30-40 verst kadar dışına çıkmışlardı. Yusuf Kemal Bey bizi kente iki saatlik uzaklıkta karşıladı. Anadolu halkının bize karşı tutumu çok içten ve dostçaydı. Trabzon'dan Ankara'ya kadar bütün kentlerde ve köylerde içtenlikle karşılandık ve kabul edildik"². 14 Ekim 1921'de TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya güven mektubunu sunarken şu konuşmayı yapmıştır. "Muhterem Gazi Hazretleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve şanlı ordusunun Başkumandan Zat-ı Alileri vasıtasıyla Azerbaycan İctimai Şura Hükûmeti'nin ve Azeri Türklerinin kandaşlık selamım huzur-ı âlilerine müsaa-denizle takdim ederim. Mümessili olduğum hükümet ve Azerbaycanlılar tarafından, TBMM'yi ve cihan tarihinde cesaret ve kahramanlıklarıyla bütün âlemi hayrete düşüren kahraman Türk ordusunu ve bilumum kendi hukuk-ı siyasiye ve iktisadiyelerini muhafaza ve millî hayatı temin için can feda olan

¹ Y. Bağirov, *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Azerbaycan-Türkiye İlişkileri*, II, Çeviren: A. Hasanoglu, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., Ağustos, 2000, s. 20.

² Anadolu Abilova, *İbragim Abilov-Azerbaycanski Drug Atatürka*, AzAtaM, Bakû, 2003, s. 19.

Türk halkını samimi bir surette alkışlıyorum. Türk milleti necibi rezalet ve hakarete tahammül edemeyerek bir ten ve hadd gibi düşmanın aleyhine kalktı. Tapulanmış hukuk ve şerefi milliyelerini saklamak ve gasıplardan halas etmek maksadı âlisi ile sinelerini düşman kurşununa siper eden Türk aslanları zalim düşmana dehşetli galebeler ve darbeler indirerek susturdu. Şu mukaddes muharebe TBMM'nin istiklal ve hür yaşayışı temin etmekten maada bütün dünya mazlumlarının da tahlisi can etmesine ve alelhusus âlem-i İslâm'ın esaretten halâs olmasına bir sebep olduğunu bütün vicdanımla itiraf ve tasdik eylerim. Bunun katiiyen böyle olmasına mabeynimizdeki alâka ve rabıta bir delil-i kadidir. Anadolu bucaklarını aşarak Azeri mazlumlarının bir arkadaşı olan Türk halkına gönderdiği selâmını getirip de Zat-ı Alileri vasıtasıyla takdim etmek şerefinden dolayı kendimi son derece bahtiyar sayarım”³ Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa, kardeş Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Büyükelçisi İbrahim Abilov'a cevaben şu konuşmayı yapmıştır. “Muhterem Mümessil Hazretleri, Azerbaycan Türklerinin ve İçtimai Azerbaycan Şura Hükümetinin kardeşlik selâmına TBMM ve bu Meclisin ordusu namına Zat-ı Alileri vasıtasıyla yine kardeşçe mukabele etmekle bahtiyarım. Türkiye halkı, TBMM ve onun ordusu Azerbaycanlıların ve mümessili olduğunuz hükümetin hakkında gösterdiği asar-ı samimiyet ve teveccühten mütehasıs ve memnundur. Fıkr-i istila ile açılmış olan Cihan Harbini hitama erdiren galipler, teklif ettikleri şerait-i sulhiye ile ana topraklarımızı, istiklal ve hürriyetimizi elimizden almağa, asırlardan beri İslam'ın ve Türklüğün fedakâr muhafızı olan Milletimizi esir derekesine indirmeğe kalkıştılar. İki senedir Rumeli ve Anadolu'da görülen hareketlerimiz bu faddarane tecavüzün aksi amelinden, her mevcudun fitraten haiz olduğu müdafaa-i nefis hakkının istimalinden başka bir şey değildir. Millî hudutlarımız dâhilinde hür ve müstakil yaşamak istiyoruz. Bu meşru emelimizi istihsal için uğraşyoruz, Şu kutsi mücadelede Milletimiz, İslâm halâsına, dünya mazlumlarının tezeyyid-ı refahına hizmet etmekle de müftehirdir. Milletimiz bu hakikatin kardeş Azerbaycan'ın mümessili tarafından da tasdik edildiğini işitmekle büyük bir saadet duyar. Rumeli ve Anadolu halkı Azeri kardeşlerinin kalbi kendi kalbi gibi çarptığını bilirler. Bunun için getirdiğiniz tuhfei selamın ne kadar derin ve âli bir hissini eseri olduğunu takdir eder ve bu selamı alırken Azeri Türklerinin de bir daha esarete düşmemeleri ve hukuklarının payimal edilmemesi temenni ve

³ B. Aslan, **Türkiye-Azerbaycan İlişkileri ve İbrahim Abilov (1920–1923)**, Kaynak Yay., İstanbul, 2004, s. 168.

arzusunu izhar eyler. Azeri Türklerinin dertleri kendi dertlerimiz ve sevinçleri kendi sevinçlerimiz olduğu için onların muratlarına nail olmaları, hür ve müstakil olarak yaşamaları bizi pek ziyade sevindirir. Türk'ün saadeti ve mazlumların halası yolunda Azerbaycan Türklerinin de kanını dökmeye âmâda bulduklarına dair olan beyanatınız istilâcılara karşı Türk'ün kuvvetini artıran pek kıymetli bir sözdür. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükümeti'nin iki kardeş millet arasındaki revabit çalışacağını ve bu babda zat-ı âlinize elden gelen her türlü muavenetleri ifa edeceğini temin eylerim.”⁴

18 Kasım 1921 günü Azerbaycan sefaretinin açılışı ve bayrağının direğe çekilişi dolayısıyla Atatürk, kardeş Azerbaycan halkının istiklâlinin ebediyen var olup devam edeceğine olan inancını bir defa daha dile getirerek sözlerini şöyle tamamlamıştır. “...Azerbaycan ile Türkiye arasında mevcut kardeşliğin, samimiyetin tevlid ettiği rabıttan başka, Azerbaycan'ın diğer dostlarımızla temas noktasında bulunması da haiz - i kıymet ve ehemmiyettir. Coğrafi vaziyeti (durumu) göz önüne getirilirse filhakika (doğrusu) Azerbaycan'ın Asya'daki kardeş hükümet ve milletler için bir temas ve telakki noktası olduğu görülür. Azerbaycan'ın bu mevki-i mahsus, vazifesini pek mühim kılmaktadır.”⁵

Azerbaycan'da Gazi Mustafa Kemal Paşa ile İlgili Akademik Çalışmalar

1958 tarihine kadar Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya ve özellikle de Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi ile ilgili araştırmaları Azerbaycan Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü'nde yapılmıştı. 1958 tarihinde ise Azerbaycan Bilimler Akademisi nezdinde bir Şarkiyat Enstitüsü kurulmuştur ki günümüze dek burada Türkiye Tarihi ve Ekonomisi bölümü faaliyette bulunmaktadır. Azerbaycan'da Türkiye tarihi ile ilgili bağımsızlık döneminin en başlıca olayı 2001 tarihinde Atatürk Araştırma Merkezi'nin kurulması idi. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün devlet inşası tecrübesinin öğrenilmesi ve tanıtılması ve bu arada Türkiye Cumhuriyeti tarihinin araştırılması gibi amaçları, bu merkezin açılmasında etkili olmuştur⁶. Sovyet Rusya ve

⁴ B. Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 397- 399.

⁵ Y. Bağirov, **Kurtuluş Savaşı Yıllarında Azerbaycan-Türkiye İlişkileri**, II, Çeviren: A. Hasanoglu, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., Ağustos, 2000, s. 25.

⁶ H. Memmedov, “Azerbaycan'da Türkiye ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları”, **TALİD Dergisi**, C 8, S 15, 2010, s. 213.

Azerbaycan'da anti-empyralist niteliğinden dolayı Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yapılan Kurtuluş Savaşı'na olan büyük ilgi Türkiye üzerine uzmanların hazırlanması konusunu da gündeme getirmiştir. Türkiye tarihi uzmanlarının hazırlanması 1958 tarihine kadar Azerbaycan'da değil, genellikle Rusya'da gerçekleştirilmiştir. 1958'den itibaren ise Şarkiyat Enstitüsü bu alanda öne çıkmıştır. Bakü Devlet Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi'nde filoloji eğitimi alarak mezun olanlar, daha sonra Şarkiyat Enstitüsü'nde tarih dalında uzmanlaşmaya başlamışlardır. 1990 tarihinde ise Bakü Devlet Üniversitesi Tarih Fakültesi'nde Azerbaycan'da ilk defa "Türkiye tarihi" ihtisas dalında tarihçi kadrolar hazırlanmaya başlanmıştır. Türkiye tarihi üzerine uzmanların yetiştirilmesinde bağımsızlık dönemi, yepyeni bir sayfa açmıştır. Şöyle ki, Azerbaycan ve Türkiye arasında imzalanan protokoller çerçevesinde üniversitelerde tarihçi olarak eğitim görmek için Azerbaycan'dan Türkiye'ye çok sayıda öğrenci gönderilmiştir. Bunların bir kısmı Azerbaycan'a döndükten sonra Türkiye tarihi üzerine araştırmalar yürütmeye başlamışlardır. Stalin'in ölümünden sonra Azerbaycan'da Türkiye konusundaki araştırmalarda belirli bir gelişme kaydedildiği görülmektedir. Sovyetler Birliği'nde Stalinist baskılara son vermek için başlatılan ılımlı iç siyaset, bilimsel araştırmalara belirli bir sınır içinde serbestlik vermenin yanı sıra araştırma konularının genişlenmesi ile hafızalarda kalmıştı. Bu açıdan Türkiye araştırmalarında da belirli gelişmeler söz konusu idi. Azerbaycan Türkologlarının ilk neslinin işte 1950'li yıllarda yetiştirilmesi de bu siyasetin bir sonucu olmuştur. Bu çerçevede A. Aliyev, H. Aliyev, Y. Bağirov, M. Y. Ganiyev, H. H. Huseynov, M. A. Kerimov ve M. M. Sofiyev 1950'li yıllarda Azerbaycan'da Türkiye tarihçisi olarak bilinen ilk Türkologları idi. Kurtuluş Savaşı döneminden başlayarak 1950'li yıllara kadar olan Türkiye tarihi, araştırma konuları olarak seçilmiştir. Marksist-Leninist araştırma metodolojisine dayanan bu çalışmalarda da önceki dönemin ideolojik ruhunun görülmesine rağmen akademik unsurların ağırlığı daha fazla olmuştur. Bu dönemde Türkiye konusundaki ilk araştırmalardan biri, Azerbaycan dâhil Sovyet cumhuriyetlerinin Türkiye ile 1920-1922 tarihlerindeki ilişkilerini ele almıştır. 1950'li yıllarda Kurtuluş Savaşı ile ilgili araştırmalar da yapılmıştır. M. M. Sofiyev, Millî Mücadele döneminde Türkiye'de Marksist-Leninist ideaların yayılmasına dikkati çekerken Y. Bağirov Türkiye diplomasisinin Lozan Konferansı'ndaki faaliyetini, G. Huseynov ise Boğazlar konusunu ele almıştır. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonraki tarihi ve dış ilişkileri H. Z. Aliyev tarafından araştırılmıştır. H. Z. Aliyev "Bilik" cemiyetinin yardımıyla Azerbaycan'da ilk defa Türkiye tarihinin

popülerleşmesiyle de uğraşmış ve bu doğrultuda 1958'de bir kitap da yayınlamıştır⁷.

1957 yılında Azerbaycan Kommunisti dergisinin Lenin'in Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafın metnini yayınlaması Sovyetler Birliği ile Türkiye Cumhuriyeti arasında ilişkilerin tekrar gözden geçirilmesinin gerekliliğinin bir işareti idi ve bu, bilimsel araştırmalarda Türkiye konusunun geniş bir biçimde gündeme getirilmesinde çok etkili olmuştur. Bunun akabinde, 1958'de Azerbaycan İlimler Akademisi'nde Şarkiyat Enstitüsü kurulmuştur. Bu tarihe kadar akademinin bir diğer enstitüsünde (Tarih Enstitüsü) Türkiye üzerine araştırma yapan tarihçiler çalışmalarını artık yeni kurulmuş olan bu enstitüde devam ettirmişlerdir. Şarkiyat Enstitüsü'nün kurulması Azerbaycan'da Türkiye üzerine uzmanlaşan tarihçilerin hazırlanmasına büyük ivme kazandırmıştır. Bu açıdan 1960'li yılları Azerbaycan'da Türkiye ve Osmanlı tarihi araştırmalarında bir dönüm noktası olarak değerlendirmek mümkündür. İşte bu dönemde Azerbaycan tarihçileri arasında Türkiye tarihçisi olarak bilinen ve sonraki yıllarda yapılmış araştırmalara yön veren bir tarihçi nesli yetişmiştir. Adları yukarıda geçen tarihçilerin yanısıra N. Efendiyeva, M. Orucov, F. Şabanov, T. Dadaşov, E. Hasanova vb. uzmanlar da Türkiye tarihi araştırmaları yapmak için diğer bilim dallarından Türkolojiye geçmişlerdi. Adları yukarıda geçen ve 1950'li yıllarda Türkolojiye merak sarmış tarihçilerle beraber bu tarihçiler de Türkiye ve son dönem Osmanlı tarihinin araştırılmasında önemli katkıda bulunmuşlardı. Nilüfer Efendiyeva Kurtuluş Savaşı araştırmaları çerçevesinde Anadolu'nun güneyinde Fransız işgalcilerine karşı Türklerin mücadelesini ve zaferini araştırmıştır. M. Orucov'un araştırma konusu Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı dönemi idi; Esmeralda Hasanova da yine bu dönemin fikir akımlarını özellikle Türkçülük konusunu ele almıştı. Tofiq Dadaşov ise, Cumhuriyet döneminde kültür reformlarını araştırmış ve eğitim tarihini incelemiştir. Ferruh Şabanov'a gelince, şunu söyleyebiliriz ki, kendisi Sovyet dönemi hukukçusu olarak araştırmalarına başlasa da, 1960'lı yıllarda Tanzimat dönemi Osmanlı Devleti'nin hukuk tarihini araştırmaya yönelmişti⁸.

1960-1970'li yıllarda Azerbaycan Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü'nün bünyesinde bulunan "Türkiye tarihi ve ekonomisi" Şubesi'nin

⁷ <http://www.orientalstudies.az>

⁸ Из истории советско-турецких отношений в 1920-1922 гг. Баку: Изд-во Ан Аз.ССР, 1965, s. 75.

Sovyet-Türkiye ilişkileri konusundaki uzmanlar: Nilufer Efendiyeva, Yusuf Bağırov ve Hamit Aliyev tarafından Türk halkının Anadolu'daki işgalcilere karşı vermiş oldukları mücadele ile ilgili çok önemli çalışmalar yapılmış ve kapsamlı monografiler yayınlanmıştır. Monografilerde Sovyetler Birliği tarihçiliği üzerinde hâkim olan Marksist ideolojinin baskısına rağmen Millî Mücadele döneminin başarılı bir şekilde sonuçlanmasında Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın önemi son derece iyi şekilde ele alınmıştır.

1960'lı yılların ikinci yarısını Türkiye tarihi araştırmaları ve bu alanda kadroların hazırlanması noktasında en verimli dönem olarak değerlendirebiliriz. Tabii ki, bu dönemde tarihçilerimizin araştırmalarında köklü değişimler yaptıklarını söyleyemezsek de, konu çeşitliliği açısından çok dinamik olduklarının altını çizebiliriz. Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi tarihinin birçok yönlerinin araştırılması işte 1960'lı yıllarda başlanmıştır. Kurtuluş Savaşı, Kemalist reformlar, Türkiye'nin iç ve dış siyaseti, uluslararası ilişkileri, kültürü, II. Dünya Savaşı dönemi ve sonrası tarihi, çok partili sistem, devletçilik, ideolojik akımlar vb. konular ele alınmış, çok sayıda makale ve kitap yayınlanmıştır. Burada önemli olan noktalardan biri, 1960'lı yıllardan başlayarak bilim dünyasına adım atmış tarihçilerin genellikle bir konu üzerinde 10-20 yıl kadar, bazen de daha çok süre zarfında durarak araştırmalarını devam ettirmesi ve neticede Azerbaycan'da her bir konunun veya dönemin birer uzmanının yetişmiş olmasıdır. Bu çerçevede aşağıda 1960'lı yıllarda yapılan çalışmaları, konu ve dönemleri itibariyle kısaca tanıtmamızın faydalı olacağı düşünülmektedir.

Mehmed Sait Ordubadi'nin daha önce yazdığı yazıları çıkarırsak, Kurtuluş Savaşı dönemi Türkiye tarihinin 1960'lı yıllardan itibaren sistemli şekilde araştırılmaya başlandığı söylenebilir. Dönemin ilk araştırmacısı olarak bilinen Y. Bağırov'un yayınladığı kitap ve makalelerde Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasından Lozan Konferansı'na dek geçen sürede yeni kurulan Türk devletinin uluslararası alandaki faaliyetleri incelenmiştir. Y. Abdullayev Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarını, yeni bir devletin inşa sürecini, Türkiye Büyük Millet Meclisinin (TBMM) kuruluş tarihini, ilk anayasanın kabulü ve bunun önemi, cumhuriyetin ilan edilmesi, monarşik düzenin ve hilafetin ilgası gibi konuları araştırmıştır. R. İ. Kerimzade, TBMM'nin kurulma sürecini Türkiye'nin devlet ve hukuk tarihi açısından ele almıştır. N. Efendiyeva, TBMM'nin ilk toplantısını incelemiştir. Bu konu tarihçiler arasında o kadar ilgi çekici hale gelmiştir ki, 1970-80'li yıllarda F. Şabanov, 1990'lı yıllarda ise O. K. Caferova TBMM'nin kuruluşunu tekrar ele almış, meclisin oluşum

mekanizması ve millî devletin kuruluşunun önemi üzerinde durmuşlardı. Millî Mücadele döneminin yerel tarihini N. Efendiyeva yayınladığı kitap ve makalelerde araştırmıştır. Efendiyeva, araştırmalarında Türklerin Anadolu'nun güneyinde Fransız işgalcilere karşı yürüttükleri savaş ve ayrıca Kurtuluş Savaşı'nda Türk kadınlarının rolü üzerine yoğunlaşmıştır. Kurtuluş Savaşı'nda kadınların rolü konusu, A. Caferova'nın da dikkatini çekmişti. E. Hasanova Millî Kurtuluş Savaşı, din ve ideoloji sorununu; Y. Bağirov, F. Şabanov, A. G. Aliyev ve M. Sofiyev ise Rusya'daki 1917 Ekim Devrimi'nin Kurtuluş Savaşı'na etkisini akademik ilgi alanlarına dâhil etmişlerdi. Millî Mücadele dönemi Türkiye'nin dış politikası, özellikle Azerbaycan da dahil Sovyetler'le ilk ilişkileri konusunun Azerbaycan Türkoloji'sinde önemli yeri bulunmaktadır. Y. Bağirov'un Türk-Sovyet münasebetleri tarihi konusundaki kitabı, aslında 1920- 1922 yıllarında Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini kapsamaktadır. Sovyet dönemi ideolojisi açısından yazılmış bu kitabın birçok değerli yönlerinin bulunmasının yanı sıra Bağirov'un iki devletin ilişkileri ile ilgili birçok belgenin mahiyetine dokunmaksızın üzerinden geçmesi, bu ilişkilerin mahiyetinin açıklanması bakımından bir eksiklik idi.

Sonuç

Sonuç olarak Sovyetler Birliği dönemi Azerbaycan tarihçileri tarafından Gazi Mustafa Kemal Paşa ile ilgili yapılan akademik çalışmalar dönemin siyasi ve ideolojik şartlarına rağmen çok iyi bir şekilde devam etmiştir. Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya ile ilgili çalışmalar daha çok Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisine bağlı olan Yakın ve Orta Şark Halkları Enstitüsü (şimdiki Z. M. Bünyadov adına Şarkşünaslık Enstitüsü) bünyesinde mevcut olan Türkiye tarihi ve ekonomisi şubesinde devam ettirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abilova, A., İbrahim Abilov-Azerbaycanski Drug Atatürka, AzAtaM, Bakû, 2003.
- Aslan, B., **Türkiye-Azerbaycan İlişkileri ve İbrahim Abilov (1920- 1923)**, Kaynak Yay., İstanbul, 2004.
- Bagirov, Y., **Kurtuluş Savaşı Yıllarında Azerbaycan-Türkiye İlişkileri, II**, Çeviren: A. Hasanoğlu, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., 2000.
- Hasanova, E., "Sovyet Azerbaycanı", **XI. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler**, C VI, IX. Dizi-11, TTK Basımevi, Ankara, 1994.

- İsmayilov, Eldar, "Atatürk Döneminde Azerbaycan-Türkiye Diplomatik İlişkileri (1920-1922)", **Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi (8-12 Aralık 2003-Ankara)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C II, Ankara, 2005.
- Kologlu, O., "Mustafa Kemal Lenin'e Nasıl Bakıyordu?", **Popüler Tarih**, Şubat 2001.
- Sabis, Ali İhsan, **Harp Hatıralarım: İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri**, C 6, Nehir Yayınları, İstanbul, 1993.
- Saray, M., **Atatürk ve Türk Dünyası**, TTK Yayınları, Ankara, 1995.
- Şimşir, B., **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- Н. Эфендиевой «Борьба турецкого народа против французских оккупантов на юге Анатолии» (Баку, 1966), (Çevrisi: Nilufer Efendiyeva, **Türk Halkının Anadolu'nun Güneyindeki Fransız İşgalcilerine Karşı Mücadelesi**, Bakü, 1966).
- Ю. Багирова "Борьба турецкого народа против империалистической оккупации и султаната за создание Республики" (1917-1924 гг.) (Çevrisi: Yusuf Bağirov, **Türk Halkının Emperyalist İşgale Karşı Mücadelesi ve Cumhuriyetin Kuruluşu**, 1917-1924).
- Г. Алиева "Турция в период Первой мировой войны" (Баку, 1965), Çevrisi: Hamit Aliyev, **Türkiye Birinci Dünya Savaşı Döneminde**, Bakü, 1965).
- Ю. Багирова "Из истории советско-турецких отношений", (1920-1922 годы), Çevrisi: **Sovyet-Türk İlişkilerinin Tarihinden**, (1920-1922 Yılları).